

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Даньшина Е. В. Стратегии и тактики американского предвыборного дискурса. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://visnyk.sumdu.edu.ua/arhiv/2007/1\(102_2\)/5_Danshina.pdf](http://visnyk.sumdu.edu.ua/arhiv/2007/1(102_2)/5_Danshina.pdf).
2. Barack Obama Acceptance Speech – DNC – 28 August 2008 Campaign. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uspolitics.about.com/od/campaign2004/a/quotable_dnc.htm.
3. Cynthia McKinney Acceptance Remarks. Green Party Convention, Chicago, Illinois. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oilempire.us/cynthiamckinney.html>.
4. Hillary R. Clinton – DNC Speech – 26 August 2008 Campaign. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uspolitics.about.com/od/campaign2004/a/quotable_dnc.htm.
5. Joe Biden – DNC Speech – 27 August 2008 Campaign. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uspolitics.about.com/od/campaign2004/a/quotable_dnc.htm.
6. John McCain Acceptance Speech – RNC – 4 September 2008 Campaign. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uspolitics.about.com/od/campaign2004/a/quotable_dnc.htm.
7. Sarah Palin Acceptance Speech – RNC – 3 September 2008 Campaign. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uspolitics.about.com/od/campaign2004/a/quotable_dnc.htm.

*Тетяна Андрієнко
(Київ)*

МЕТАФОРИЧНІСТЬ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ І ДИНАМІКА МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Висвітлюється роль дискурсу і картини світу, які розглядаються як взаємопов'язані явища, у творенні метафор-семантичних неологізмів. Дискурс визначається як фактор організації концептосистеми, як діяльність, що забезпечує формування когнітивних структур через їх мовно-мовленнєву реалізацію. Концептуальні метафори, реалізовані в дискурсі, сприяють повідомленню нового знання через відоме.

Ключові слова: метафора, семантичний неологізм, науковий дискурс, мовна картина світу.

Освещается роль дискурса и картины мира, которые рассматриваются как взаимосвязанные явления, в образовании метафор-семантических неологизмов. Дискурс определяется как фактор организации концептосистемы, как деятельность, обеспечивающая формирование когнитивных структур через их языковую и речевую реализацию. Концептуальные метафоры, реализованные в дискурсе, способствуют сообщению нового знания через известное.

Ключевые слова: метафора, семантический неологизм, научный дискурс, языковая картина мира.

The article studies the role of discourse and worldview as interrelated phenomena in the formation of metaphorical semantic innovations. Discourse is defined as the factor organizing the conceptual system, as activity that promotes the formation of cognitive structures via their realization in language and speech. Conceptual metaphors realized in discourse contribute to the formation and communication of the new knowledge on the basis of already known.

Key words: metaphor, semantic innovation, scientific discourse, language worldview.

Увага до дискурсу в сучасній лінгвістиці свідчить, по-перше, про її вихід за межі парадигми мова : : мовлення і пошук нових дослідницьких горизонтів, по-друге, про визнання евристичної ролі когнітивно-дискурсивної дослідницької парадигми, в якій дискурс стає не лише середовищем, а й засобом дослідження когнітивних структур, в тому числі, мовної картини світу (МКС). Взаємозв'язок когнітивного та дискурсивного підходів простежується у низці наукових досліджень, насамперед [1; 5; 6; 13], що свідчить про **актуальність** вивчення зв'язку між дискурсом та МКС.

Серед існуючих підходів у дослідженні проблеми можна виділити декілька стадій, етапів, що відображають динаміку наукової думки:

- розгляд дискурсу та МКС як взаємопов'язаних явищ, де МКС є структурою відображення і зберігання мовних знань, а дискурс – середовищем їх мовленнєвої реалізації [13];
- постулювання зв'язку між дискурсом та МКС без аналізу його сутності, ототожнення [1];
- простеження динамічного „зворотного” зв'язку між когнітивними та дискурсивними структурами, завдяки якому відбувається самоорганізація концептосистеми, збагачення когнітивних та дискурсивних структур [6, с. 277].

Зокрема, дослідницьку увагу привертає динаміка семантичного боку мовних одиниць – розвиток нових значень існуючих слів та словосполучень, в основі якого лежить метафоричне перенесення значення. Основним **науковим завданням** цього дослідження є аналіз та обґрунтування характеру зв'язку між дискурсом і картиною світу у творенні метафор-семантичних неологізмів. **Об'єктом** дослідження обрано семантичні неологізми – концептуальні метафори, **предметом** – їхню когнітивно-семантичну структуру, а також способи їх вербалізації в дискурсі.

Ґрунтуючись на системно-діяльнісному підході до вивчення мовно-мовленнєвих явищ, дослідження спирається на такі положення:

(1) І дискурс, і картина світу є динамічними саморегульованими системами, що адаптуються у ході свого функціонування під впливом зовнішнього середовища [12]; провідним для цього дослідження вважаємо положення про стабільність та динамічність як характеристики саморегульованих систем [11].

(2) Аналіз взаємовідношень дискурсу і МКС здійснюється у термінах філософських категорій кількості та якості, діалектичного закону переходу кількісних змін у якісні.

(3) Вважаємо можливою екстраполяцію відношень дихотомії мова : : мовлення в певному наближенні на відношення МКС : : дискурс.

Розглянемо основні поняття дослідження, перш за все такі як дискурс і мовна картина світу.

Як зазначає А.М. Приходько, поняття дискурс тлумачать „в настільки різних наукових системах, що саме це поняття ризикує втратити свій термінологічний статус, а його витлумачення коливається кількісно та якісно майже в різних системах координат” [6, с. 33]. Серед підходів до визначення дискурсу можна умовно виділити два, що відображують його природу: діяльнісний і феноменологічний. З одного боку, дискурс може розглядатись і аналізуватись як процес, „вербалізована моленнєво-мисленнєва діяльність, яка є сукупністю процесу і результату і має як власне лінгвальний, так і позалінгвальний плани” [Красных, 2003 (Цит. за [13]). З іншого – як феномен, певне комунікативне явище: „дискурс не є лише ізольованою текстовою чи діалогічною структурою. [...] це складне комунікативне явище, що містить у собі соціальний контекст, який дає уявлення як про учасників комунікації (і їхні характеристики), так і про процеси продукування і

сприйняття повідомлення” [2, с. 113], загальний продукт мовленнєвої діяльності людини [9, с. 129].

Поняття дискурсу автори однозначно характеризують за кількісними параметрами (одиниця більша за фразу). У плані змістовному складові дискурсу визначаються у таких площинах:

- мовно-мовленнєва;
- соціальна;
- ментальна (когнітивна);
- психологічна;
- телеологічна, мотиваційна.

Серед прагматичних характеристик дискурсу перш за все слід відзначити принципovu спрямованість на адресата, діалогічність (у дусі М.М. Бахтіна) [13, с. 25], інтерактивність [Stubbs, 1983 (Цит. за [6, с. 34])], а також функціональну належність до певної сфери спілкування, що співвідноситься з функціональними стилями. Принциповим для цього дослідження є постулювання наявності двостороннього зв'язку між дискурсом та дійсністю: „... він (дискурс) не репрезентує реальність, а активно конструює її” [13, с. 25].

Мовна картина світу (МКС), яка досліджується сьогодні в нерозривному зв'язку з дискурсом, будучи ментальним утворенням, визначається через таке ще більш глибинне і менш доступне спостереженню явище, як картина світу – впорядкована сукупність знань про дійсність, що сформувалась у суспільній (а також груповій, індивідуальній) свідомості [7, с. 4]. Когнітивна картина світу системна і впливає на сприйняття особистістю дійсності. Вона пропонує класифікацію елементів дійсності, способи аналізу (пояснення, прогнозування) явищ дійсності, впорядковує чуттєвий та раціональний досвід особистості. Мовна картина світу визначається як сукупність зафіксованих в одиницях мови уявлень народу про дійсність на певній стадії його розвитку [там само, с. 5].

Динаміка взаємозв'язку МКС і дискурсу простежується через виникнення нових мовних явищ (неологізмів, нових значень слів), зміну функціональних характеристик мовних одиниць, а також явища, які традиційно вважалися суто мовленнєвими (наприклад, okazіоналізми, перенесення значення слів на нетрадиційні референти). Виникаючи в мовленні, вони не фіксуються мовною системою через їх плинність, „одноразовість” [8]. Але слід звернути увагу на те, що, незважаючи на абсолютну новизну та одноразовість,

такі одиниці не викликають непорозуміння адресата, а здебільшого цілком адекватно сприймаються в певному акті комунікації і сприяють досягненню комунікативної мети адресанта. Безумовно, поясненням цьому може бути лише наявність достатньої мовної компетенції адресата – знання основних значень слів, словотвірних моделей, а також достатні позамовні знання. Зокрема, у відомому дослідженні мовної особистості Ю. Караулов указує на апеляцію саме до енциклопедичних, а не суто мовних знань при переносному слововживанні: „Корни языковой образности лежат не семантике, как считают многие, а в системе знаний” [3, с. 176]. У термінах сучасного мовознавства цю ідею можна сформулювати як виникнення нових мовних реалізацій / вербалізацій концепту через апелювання до позамовних знань (концептуальної картини світу), яке реалізується і закріплюється дискурсивною практикою.

В центрі уваги цього дослідження знаходяться мовні одиниці, які з’являються у текстах наукового стилю з метою позначення або пояснення нових понять, ідей, авторської точки зору тощо. Наприклад, щоб пояснити своє розуміння наукового поняття (терміну) *концепт*, автори вдаються до таких метафор:

Концепт – це ментальний генотип, і атом генної пам’яті, і архетип, і первообраз, і багато іще чого [Колесов 2004: 19] (Цит. за [6, с. 53]).

Слово має ніби дві іпостасі: масу та енергію, матерію та енергетичну хвилю, що їх випромінюють мовні одиниці [Манакін 2007: 93] (Цит. за [6]).

Почуттєвий, історичний і соціальний досвід людини тієї або іншої культури утворює „національну палітру” відтінків навколо того чи іншого концепту [6, с. 85].

Концепти – це ніби згустки культури у свідомості людини... [6, с. 93].

[...]...семантика языка... – это не набор, не инвентарь семем, а сложная их система, образованная пересечениями и переплетениями многочисленных и разнообразных объединений и групп, которые „упакованы” в цепочки, ветвятся как деревья, образуют поля с центром и периферией и т.п. Эти отношения отражают отношения концептов в концептосфере языка [7, с. 12].

Концепт-фрейм – это ментальная „голография”, ситуативно-объемное представление фрагмента действительности [7, с. 13].

В основі метафори лежать ментальні процеси ототожнення різних сутностей через виявлення спільного, причому спільне не обов'язково має належати до обов'язкових або сутнісних характеристик предмета номінації, іноді це взагалі уявна риса. Можливо, науковці, які прагнуть пояснити нове наукове поняття, навмисне апелюють до відомих концептів, намагаючись відтворити новий концепт, оскільки нове завжди розуміється через відоме [4]. Так, наявність таких ознак, як „здатність до збереження інформації”, „можливість прихованої присутності”, закріплених масовою свідомістю, передбачає метафоричне вживання слова „ген” для пояснення сутності наукового поняття „концепт”.

Постає питання про зв'язок концепту і поняття. На думку А.М. Приходька, поняття і концепт співвідносяться „в гіпо-гіперонімічний і разом із тим в асиметричний спосіб: основою концепту є поняття, але основою поняття не є концепт” [6, с. 53]. Згідно із цією думкою, понятійна складова є основою концепту, навколо якої існує перцептивно-образний адстрат і ціннісний (валоративний) епістрат [там само, с. 55]. Як свідчать спостереження, в цитованих поясненнях поняття ніби „викристалізовується” через асоціативні зв'язки концептів. У концепції З.Д. Попової та Й.А. Стерніна ядром концепту виступає базовий чуттєвий образ, що оточений конкретно-чуттєвим за походженням когнітивним шаром; далі в структурі концепту виокремлюються більш абстрактні шари, що відображують певне осмислення базових ознак і нарешті, інтерпретаційне поле, що містить оцінку змісту концепту [7, с. 35]. Ймовірно, ця структура більш повно відбиває процес від психологічного відображення явища до формування концепту, в якому психологічні процеси відчуття та сприйняття передують формуванню образу, рефлексії, а тим більше концептуалізації, диференціації та категоризації, яка має місце при формуванні наукового поняття. Можна припустити, що навіть повністю сформувавшись в індивідуальній свідомості (науковця або представників наукової школи, яка вводить поняття/термін), поняття повідомляється/передається в акті комунікації, в дискурсі через загальновідомі концепти, що виступають основою для розуміння нової інформації. Ці концепти можуть мати у своїй основі наукові поняття (як у вищезгаданих прикладах), проте не є власне поняттями, оскільки не відображають фізичних сутностей, які є денотатами відповідних слів, а швидше реалізують перцептивно-образний адстрат,

асоціації, що їх набувають поняття, інтегруючись у побутову картину світу (що є когнітивною основою процесу їх детермінологізації).

Найбільше метафоричних реалізацій спостерігається у дискурсах [5] пояснення та постулювання. Пропонуючи новий термін, науковець дає його визначення (спрямоване на формування понятійного субстрату) і наводить пояснення, експлікації, приклади, спрямовані на формування у свідомості образу означуваної сутності. Розповсюдження терміна в дискурсі сприяє подальшому оформленню поняття. Вживання терміна без чіткої дефініції або в дещо різних значеннях може призвести до нечіткості концептуалізації, розмитості поняття, невизначеності диференційних ознак (наприклад, так характеризує термін „дискурс” А.М. Приходько [6, с. 33]), що, однак, не перешкоджає функціонуванню терміна і продовженню дискусії вчених. Разом з тим, послідовні дискусії сприяють встановленню базових та диференційних ознак поняття, дають можливість визначити його місце в системі понять певної наукової дисципліни – що сприяє доповненню/переструктуруванню наукової картини світу. Мовна картина світу, з одного боку, відображає динаміку концептуальної картини світу фіксацією, чи, навпаки, відторгненням нових термінів, а також сприйняттям нових способів творення, пояснення, визначення термінів, виявляючи в такий спосіб тенденцію до динамізму системи. Водночас прагнення системи до рівноваги не допускає різких змін, що призвели б до істотної зміни системи. Накопичення зростаючої кількості змін, регулярність вживання певних способів осмислення дійсності та їх повідомлення в дискурсі, зокрема, метафоричних номінацій, свідчать про якісну зміну наукової картини світу та наукового дискурсу під впливом антропоцентричної парадигми пізнання.

Отже, дискурс розглядаємо як фактор організації концептосистеми, як діяльність, що забезпечує формування когнітивних структур через їх мовно-мовленнєву реалізацію. Концептуальні метафори, реалізовані в дискурсі, сприяють формуванню або повідомленню нового знання через відоме. До перспектив дослідження відносимо вивчення способів перекладу когнітивних метафор, які концептуалізують нові поняття.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаренко Є. В. Картина світу і дискурс: реалізація дуальної природи людини // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : монографія / [Л. Р. Безугла, Є. В. Бондаренко, П. М. Донець та ін.] ; за заг. ред. І. С. Шевченко / Євгенія Валеріївна Бондаренко. – Харків : Константа, 2005. – С. 36-64.
2. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация : сб. работ / Тойн ван Дейк ; [сост. В. В. Петров ; пер. с англ. яз. ; под ред. В. И. Герасимова]. – М. : Прогресс, 1989. – 311 с.
3. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Юрий Николаевич Караулов. – М. : Наука, 1987. – 264 с.
4. Кубрякова Е. С. Когнитивные аспекты в исследовании семантики слова // семантика языковых единиц : докл. VI междунар. конф. Т.1. / Елена Самойловна Кубрякова – М. : СпортАкадемПресс, 1998. – С. 47-50.
5. Морозова О. І. До проблеми виділення одиниць дискурсу: дискурсема неправди // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : монографія / [Л. Р. Безугла, Є. В. Бондаренко, П. М. Донець та ін.] ; за заг. ред. І. С. Шевченко] / Олена Іванівна Морозова. – Харків : Константа, 2005. – С. 65-104.
6. Попова З. Д. Язык и национальная картина мира / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2003. – 60 с.
7. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
8. Ребрий А. В. Особенности семантической интерпретации окказиональных инноваций // Іноземна філологія на межі тисячоліть : тези доп. міжнародної наук. конф., присвяченій 70-річчю факультету іноземних мов Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, 25-26 квітня 2000 року. – Харків : Константа, 2000. – С. 253-254.
9. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / Олена Олександрівна Селіванова. – К. : Вид-во українського фітосоціологічного центру, 1999. – 148 с.
10. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология: монография / Елена Александровна Селиванова. – К. : Изд-во украинского фитосоциологического центра, 2000. – 248 с.
11. Скибіна В. І. Розповсюдження національної мови та проблеми лексикографії (на матеріалі англійської мови) : автореф. дис. на

- здобуття наук. ступеня ... докт. філол. наук. : спец. 10.02.04 „Германські мови” / Валентина Іванівна Скибіна – Київ, 1998. – 34 с.
12. Тарасова Е. В. О системной организации речи или правилах „речевой игры” // Іноземна філологія на межі тисячоліть : тези доп. міжнародної наук. конф., присвяченій 70-річчю факультету іноземних мов Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, 25-26 квітня 2000 року / Елена Владиславовна Тарасова. – Харків : Константа, 2000. – С. 290-292.
13. Шевченко І. С. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : монографія / [Л. Р. Безугла, Є. В. Бондаренко, П. М. Донець та ін.] ; за заг. ред. І. С. Шевченко] / Ірина Семенівна Шевченко, Олена Іванівна Морозова. – Харків : Константа, 2005. – С. 21-28.

*Наталія Школяр
(Хмельницький)*

ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ (на матеріалі американських жіночих прозових творів кінця ХІХ ст.)

Розглядається поняття гендерної ідентичності та мовної особистості, зв'язок між гендерною ідентичністю та мовною особистістю. Досліджується відображення гендерного фактору у використуваних автором мовних засобах, завдяки яким оповідання набувають підсиленого емоційного забарвлення.

Ключові слова: гендер, гендерна ідентичність, мовна особистість, емоційність.

Рассматриваются понятия гендерной идентичности и языковой личности, связь между гендерной идентичностью и языковой личностью. Исследуется отображение гендерного фактора в использованных автором языковых средствах, благодаря чему рассказы приобретают эмоциональную окраску.

Ключевые слова: гендер, гендерная идентичность, языковая личность, эмоциональность.